

El 20 de setembre de l'any passat es van complir cent anys de l'aprovació per l'ajuntament de Mataró d'un pla per a la construcció d'una xarxa de clavegueres a la ciutat, segons projecte tècnic de Josep Puig i Cadafalch, que suposaria, en portar-lo a la pràctica, una millora inqüestionable per a la salubritat de la població.

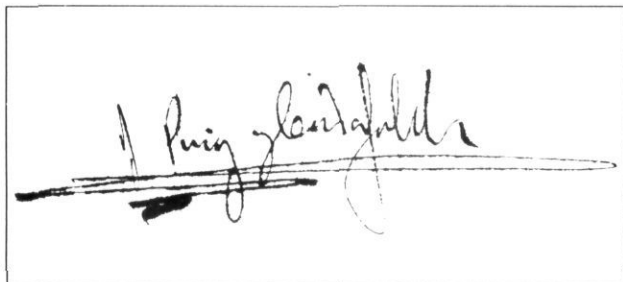
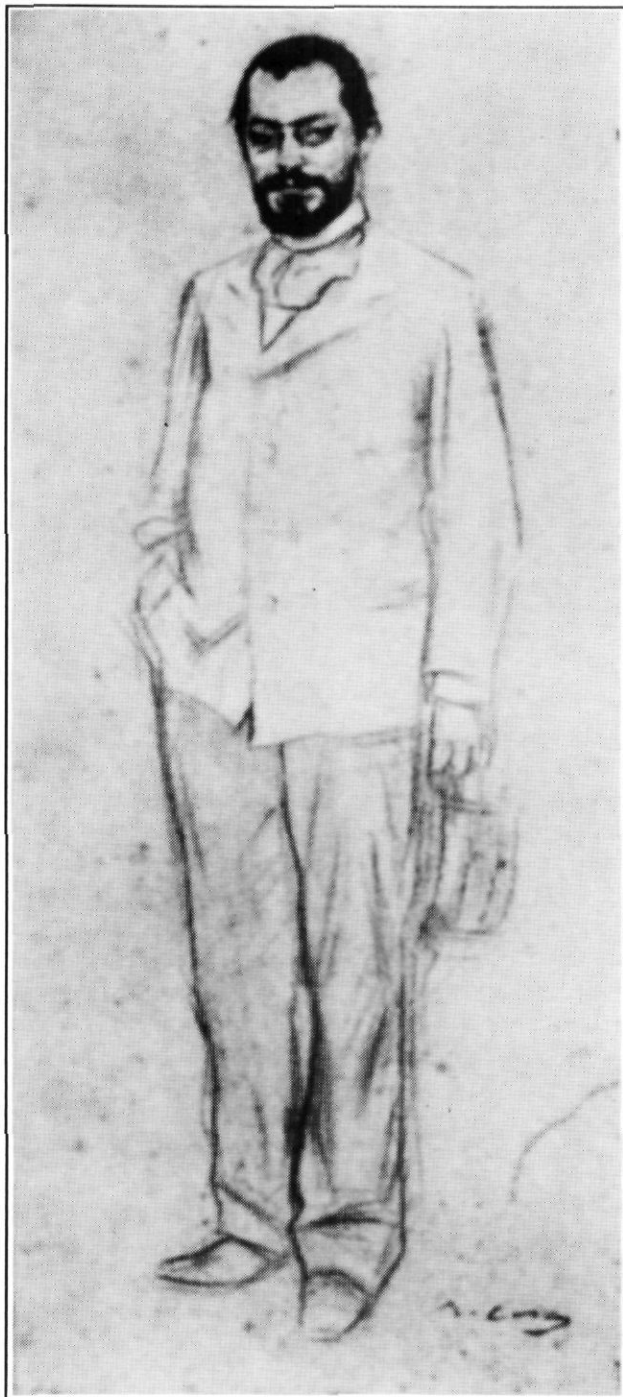
EL PLA DE SANEJAMENT DEL SUBSÒL DE MATARÓ DE 1894

Generalment, quan es parla de la història del clavegueram d'una població, hom comença ponderant l'avanç que hi havia hagut a l'època romana en matèria de la recollida de les aigües brutes i residuals, per a posar tot seguit en relleu la deixadesa a què es va caure en èpoques immediatament posteriors i el llarg temps que en molts casos es va trigar a prendre una major consciència del problema. Només quan al segle passat hom es féu ressò de les necessitats de la salubritat de les grans urbs industrials, predicada pels higienistes, es portaren endavant els grans plans de sanejament de les ciutats, sobretot en comprovar com aquestes obres repercutien a millorar l'índex de la mortalitat. En el cas de Barcelona, per exemple, això no arribaria fins al 1891 amb el projecte de Pedro García Faria, que ha estat tingut també com tot un tractat d'enginyeria higienista. (1)

A Mataró també veurem ben reflectida tota aquesta trajectòria històrica. De la Il·luro romana no ens manquen vestigis de clavegueres generals per al servei de les cases. La claveguera descoberta a les excavacions de can Fullerachs, amb les seves ramificacions, n'és una bona mostra, i no pas única (2). Un altre aspecte del progrés higiènic a l'època romana és una sala que es trobà a can Xammar, on devia haver-hi una latrina pública. Les peces pròpies d'aquesta funció (dues de les quals són conservades ara al Museu Comarcal de Mataró), eren situades en un nivell superior, sota el qual corria un conducte d'aigua per a recollir els residus (3). No cal dir que aquests refinaments no apareixen en

èpoques posteriors, quan se suposa que com a màxim les aigües immundes es menaven cap a pous secs. Així encara es feia ben entrat el segle passat. Les ordinacions municipals de l'any 1837, per exemple, prohibeixen llençar als carrers cap mena d'aigües excepte les pluvials, «sin que valga el decir, que no hay conductos públicos para dirigirlas», perquè «con facilidad puede cualquier fabricar en casa un sumidero de dichas aguas, vulgo *pou sech*». (4)

Els autors del pla d'Eixample de 1878 esmenten, com a clavegueres de tipus general, les existents a la Riera, Rambla, carrer de Santa Maria, plaça de Sant Cristòfor i carrer de Barcelona, amb algunes altres de caràcter particular (5). Segons Franquesa, ultra als carrers esmentats, també disposaven de claveguera, l'any 1889, els del Carreró, Santa Teresa, la Coma (?), Churruca, Nou i Pujol; a aquests dos darrers carrers, de recent construcció (6). Igualment sabem que es féu aleshores la del carrer d'en Palau, i que el sistema constructiu corrent era sobre la base de parets de maons o pedra i morter i voltes de maons (7). Però una gran part de la ciutat continuava sense disposar de clavegueres. Franquesa també ens informa del sistema ancestral que encara s'usava per a l'extracció de les latrines de les cases: simplement, de nits, hom omplia uns barrals fets a propòsit per aquesta operació. Aquests recipients eren proveïts d'una petita obertura circular, que tapaven amb un manyoc de palla, i els portaven amb carros a les hortes dels afores de la ciutat (8). Més primitiu, impossible.

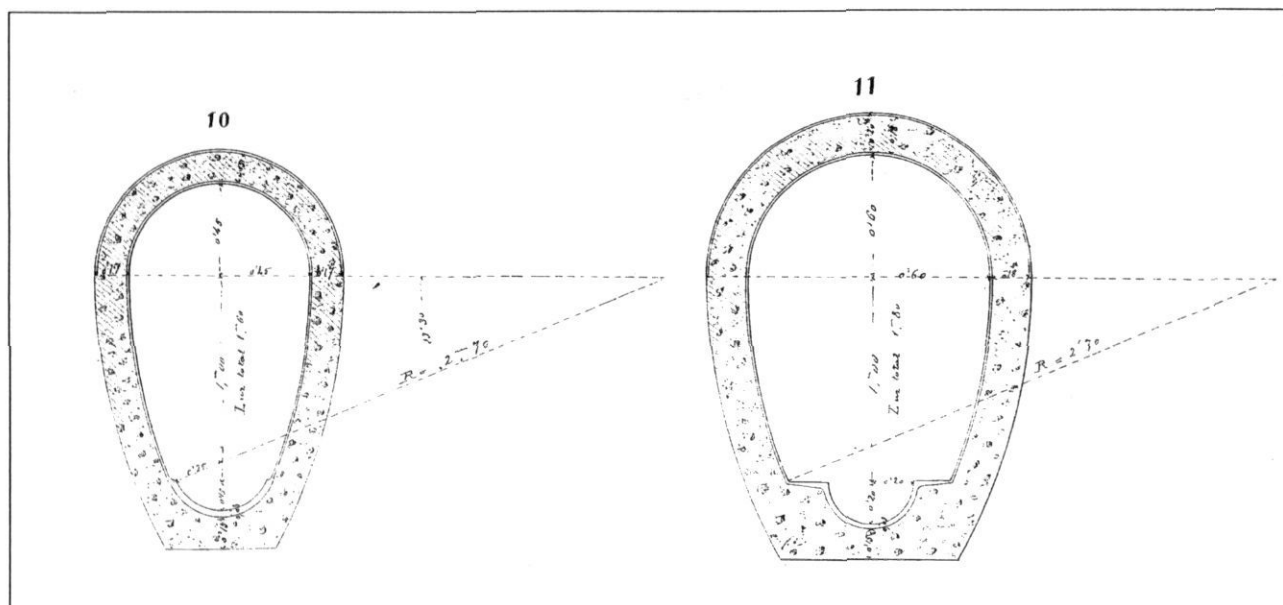
Josep Puig i Cadafalch —dibuix al carbó per Ramon Casas— i signatura de l'arquitecte.

El fet que a l'any 1892 el mataroní Josep Puig i Cadafalch fos nomenat arquitecte municipal de la nostra ciutat, havia d'aportar unes noves idees sobre la regeneració sanitària a la població. De moment, en la construcció de noves clavegueres en les quals intervingué —Sant Antoni (acabament), Sant Agustí, Cuba, Sant Francesc d'Assís— conservà els sistemes convencionals, però en algun cas exigí que els maons fossin de primera qualitat, com els de Barcelona, tot rebutjant els de fabricació local. Cal també remarcar que en el plec de condicions facultatives de la claveguera del carrer de Cuba, hi trobarem esmentat un avanç constructiu, com era el ciment armat de la patent Monnier, en admetre's a la subhasta l'oferta de la construcció de la claveguera amb aquest sistema, si la seva secció i resistència eren les mateixes del projecte. (9)

Josep Puig i Cadafalch no va trigar gaire a redactar un informe, amb la col·laboració del metge Lluís Viladevall i Malgà, per a la Junta local de Sanitat, en el qual es posa de relleu les mancances que Mataró patia aleshores quant a sanejament. A la susdita memòria es fa un repàs de les malalties més freqüents i dels brots epidèmics patits a Mataró, i de les seves causes. També s'hi analitzen les condicions higièniques de les escoles, mercats, escorxador, presó, caserna, cementiri, teatres, hospital, fàbriques i tallers, establiments de beneficència, servei d'abastament d'aigües potables, drenatge de les vies públiques i evacuació de les aigües residuals, i la incidència que tot plegat tenia sobre el grau elevat de mortalitat a la ciutat, sobretot el de la mortalitat infantil.

Entre altres millores, els coautors de la susdita memòria proposaven portar endavant un pla general per a l'evacuació a mar tant de les aigües pluvials com de les procedents d'usos domèstics i industrials, posant així a la pràctica el *tout a l'égout*, com ho expressaven els higienistes francesos. Com a sistema tècnic, recomanaven de realitzar la construcció de les clavegueres i col·lectors segons un tipus que aleshores anomenaven monolític, fet de formigó, atesa la bona impermeabilitat d'aquest material (10). L'ajuntament, a proposta del president de la comissió de Foment, Manuel Guañabens, acordà el 12 de juny de 1894 de publicar la memòria redactada per Puig i Viladevall.

És més: el 30 d'agost del mateix any l'ajuntament ja resolgué de construir clavegueres en una part dels carrers de Jordi Joan, Colon, Racó de Sant Pere i passeig del Callao. El projecte tècnic era de Josep Puig i Cadafalch, sobre

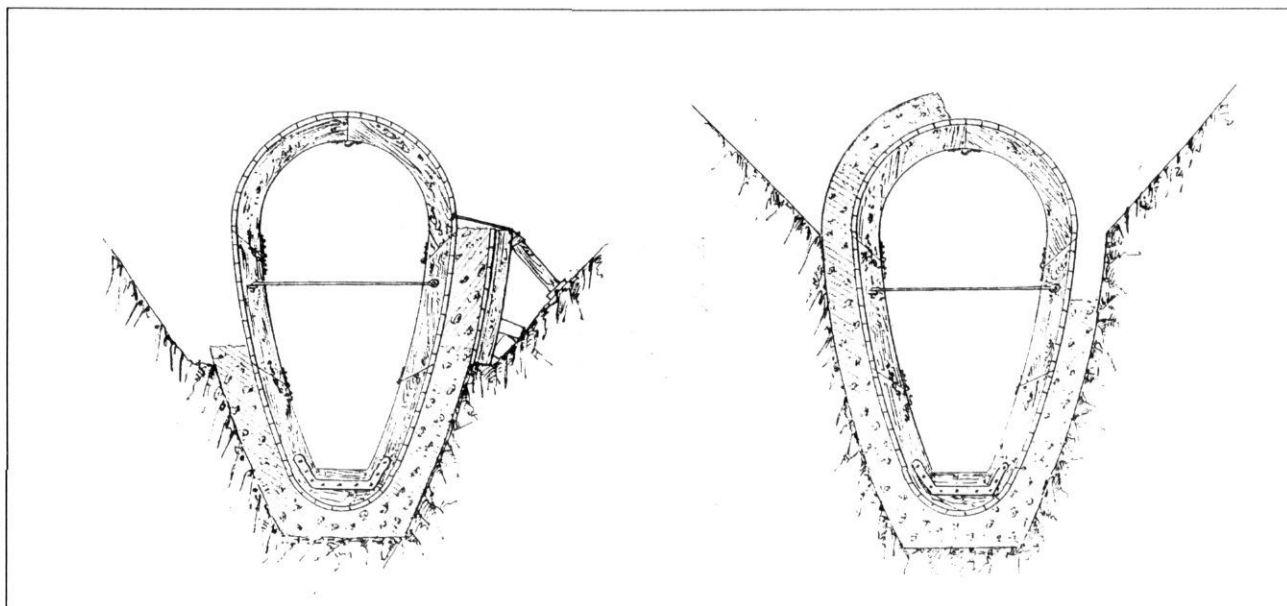
Projecte del clavegueram de Mataró. Any 1894. Seccions transversals. (Arxiu municipal de Mataró)

la base d'instal·lar tubs de terrisser envernissats de 25 centímetres de diàmetre (canons de cos), en una part del sector i la construcció de seccions d'1,60 metres d'altura de formigó, en la part restant (11). Però això no fou tot: el 20 de setembre següent el mateix ajuntament, presidit pel liberal Josep Barba, acordà de tirar endavant un pla de sanejament del subsòl de la població mitjançant la construcció d'una xarxa general de clavegueres. Les obres es realitzarien per sectors i afectarien un total de trenta-un carrers. D'acord amb l'article 85 de les ordinacions municipals, els propietaris de les finques pagarien els dos terços del cost de les obres. Hom hauria d'anul·lar tota classe de pous negres i disposar l'abocament a les clavegueres, tant les aigües pluvials com les procedents d'usos domèstics. (12)

El projecte tècnic d'aquestes obres era també de Puig i Cadafalch. Segons aquest document, es preveia dues classes de seccions transversals de clavegueres: vuit de circulars, anant de 0,25 metres fins a 0,70 metres, i quatre d'ovals, d'1,60 fins a 2 metres. Per a les dues seccions més estretes hom empraria tubs de terrisser vidriats i recoberts de formigó; les restants respondrien al tipus monolític, construïdes exclusivament amb formigó. Hom hauria de recobrir llur trasdós d'una xapa de ciment allisat i l'intradós d'un revestiment de ciment portland. Entre altres condicions, s'hi especifica que els ciments haurien d'ésser de primera classe, del tipus «Elefante», «Cocon», «Vallbonnais», «Bou d'Or», i la grava del tipus de les pedreres Rigola, Comulada i Espinal d'Argenton, o Pineda de Mata i Castell de Mataró. També s'hi preveu les característiques que havia de tenir la pasta del formigó, la manera

de treballar-lo, i s'hi consigna la prohibició expressa de no descobrir cap volta de claveguera sense el permís de l'arquitecte director. Respecte als pous de registre, es preveia que havien de disposar d'una trapa de ferro amb l'escut de Mataró i la inscripció: «Alcantarillado». Al projecte també figuren uns exemples de la manera de realitzar la construcció de les seccions ovals segons la natura del terreny, i els models de cimbres o xindris a usar. (13)

Malgrat la necessitat de tirar l'obra endavant, com es despenia de les circumstàncies exposades per Josep Puig i Cadafalch i el doctor Lluís Viladevall en la memòria que abans hem al·ludit, la discussió del projecte en el si de l'ajuntament no fou pas una qüestió de simple tràmit. Tractant-se d'un projecte patrocinat pels liberals, necessàriament no podia ésser del gust dels conservadors. Per això, el conservador Emili Cabañes, *concejal*, que com a arquitecte havia estat l'autor, amb l'enginyer Melcior de Palau, del pla de l'Eixample de Mataró de 1878, i com a arquitecte municipal havia construït algunes clavegueres a la ciutat abans que el substituís en el càrrec Puig i Cadafalch, s'oposà rotundament al projecte de la xarxa del clavegueram. Cabañes argumentava que estava conforme en la qüestió de fons, però discrepava quant a la part tècnica, perquè entenia que projectant-se les clavegueres sobre la base de formigó, els preus unitaris de l'obra resultaven enganyosos, en haver d'emprar materials estrangers més cars. Tampoc no trobava bé que es construïssin tantes clavegueres alhora pel fet que les obres entorpirien el trànsit per la ciutat, i finalment que havent de satisfer els propietaris els dos terços del cost del pressupost, resultaria carregós

Projecte del clavegueram de Mataró. Any 1894. Models de cimbres. (Arxiu municipal de Mataró)

per als qui posseïen diverses finques. Cabañes proposava que a tot estirar es fes la prova del nou sistema en un sol carrer. Però Manuel Guañabens, president de la comissió de Foment, fent-se ressò potser d'allò del *Salus Populi*, declarà que la cosa important era aconseguir el sanejament de la ciutat i que a totes les grans capitals hom seguia el sistema del formigó per ésser més impermeable i de major durada. Com a conseqüència, el dictamen fou aprovat per tots els assistents, excepte per Emili Cabañes. (14)

Els conservadors no trigaren a orquestrar una campanya contra el projecte del clavegueram, publicant a *El Cronista*, que era el portaveu del partit dinàstic conservador, sota el títol d'«El alcantari-llado general», una llarga diatriba impugnant el projecte des del punt de vista legal-administratiu. Entenien que no hi havia base per obligar els propietaris de les finques a pagar els dos terços del cost de les obres. Com a màxim, només se'ls podia aplicar un arbitri si realment s'aprofitaven de la claveguera, i no res si els propietaris ja havien adquirit anteriorment per títol oneros conductes d'aigües residuals que tinguessin la condició legal de claveguera. D'arguments, no n'hi mancaven pas, a l'articulista, per tal de no pagar. (15)

Començades les obres de les primeres clavegueres, l'alcalde Josep Barba Rogés invità públicament, el 25 d'abril de 1895, els propietaris i els representants de la premsa local a visitar-les. El dia assenyalat fóra l'endemà mateix a la tarda, i el lloc de reunió el carrer de Jordi Joan. La premsa del dia següent dóna compte de l'acte,

al qual assistiren alguns components de l'ajuntament, públic, la premsa i el propi Josep Puig i Cadafalch, que donà unes minucioses explicacions sobre la marxa de les obres. (16)

La polèmica sobre el projecte del clavegueram va prendre una nova dimensió en assolir els conservadors l'alcaldia de Mataró, en ésser nomenat Emili Cabañes alcalde de la ciutat (juny 1895). El *Diario de Mataró y la comarca* publicà el 18 d'agost del mateix any un article anònim titulat «Cloacas», en el qual presenta la construcció de les clavegueres locals com a «uno de los veneros más pingües y abundantes sobre los cuales el caciquismo» –referint-se als liberals– «lanzaba sus avarientas miradas», tot denunciant que en la construcció de les clavegueres s'haurien pogut fer alguns negocis poc clars i poc nets, i d'ací la pressa amb què, potser, s'havia anat pel temor que unos nous gestors volguessin esbrinar si els materials eren o no de la qualitat exigida a les condicions facultatives. Això no obstant, pocs dies després el mateix diari informa que suspendrien de tractar més sobre el tema per no ferir la susceptibilitat de l'arquitecte municipal, que els mereixia –diuen– «todo nuestro respeto y cariño» (17). El *Liberal*, que era l'òrgan del partit dinàstic liberal local, sortí com era d'esperar en defensa de Puig i Cadafalch, tot veient en aquella declaració un autèntic desmentiment a «la sarta de inconveniencias e injurias que con su asquerosa baba» –escriu– «pretendía deshonrar a prestigios que están muy por encima de sus atrevidas y malévolas intenciones». (18)

Però el novell arquitecte, Josep Puig i Cadafalch, no devia quedar tranquil, i es defensà mitjançant una carta oberta escrita en català, adreçada al *Diario de Mataró y la comarca*. Però com que aquesta publicació no l'admeté, la féu publicar a *El Liberal*. Puig explica que les coses no podien deixar-se d'aquella manera, perquè encara que ell personalment ja quedava satisfet, no així «la causa de la higiene a la que se ha acusat d'aguanta-capas d'un negoci reproable». Puig publica un quadre de preus de les últimes clavegueres que havien estat construïdes a Mataró amb el sistema convencional de maons o de pedra i morter, i un altre amb els de les de formigó que aleshores havien estat subhastades. «No hi tinc inconvenient», escriu, «en discutirlos aquests números ab qui pugui discutirlos, ni explicarlos a qui de bona fe vulgui entendrels. Ningú d'aquestos podrà provar qu'un negoci escandalós pugui fundarse en una baixa de preus». Puig acaba manifestant que oposava a aquella acusació vergonyant «aquestos datos», diu, «concrets y clars y la meva afirmació y la meva firma, sens careta de cap mena». (19)

Totes aquestes palestre potser cansaren Josep Puig i Cadafalch en la seva tasca de la construcció de la xarxa del clavegueram de Mataró. Sabem que el 16 d'abril de 1896 va presentar la dimissió com a arquitecte municipal, que li fou acceptada. Raimon Casellas, en tractar del nostre compatrici, l'any 1902, refereix els contratemps que Puig i Cadafalch havia tingut amb els mestres d'obres de Mataró en projectar les clavegueres per a ésser construïdes amb formigó, que era un sistema nou a l'època. El propi Puig, un any després, fa al·lusió a les malediccions llençades contra la seva persona «pels pobres propietaris obligats a pagar per satisfer el meu «sport» de les clavegueres...». (20)

Però la construcció de la xarxa del clavegueram per al sanejament del subsòl de la nostra ciutat va continuar durant els anys successius, fins a completar el pla de 1894 i encara es construí alguna claveguera més. En uns casos, es féu ús del sistema monolític preconitzat per Puig i Cadafalch, i en altres s'anà cap al sistema convencional de parets de maons o de fàbrica mixta i voltes de maó, però amb els enlluïts de ciment, i sovint amb seccions d'una bona capacitat, com s'esqueia a una feina ben projectada. Tot al contrari, doncs, dels raquístics tubs de formigó que tant s'han emprat en èpoques posteriors per al clavegueram local.

* * *

Malgrat la intensa activitat política i els esdeveniments històrics que posteriorment va viure i va patir, Josep Puig i Cadafalch no degué oblidar mai l'afer del sanejament del subsòl de la nostra ciutat, en el qual havia tingut una decisiva participació. Diem això perquè uns cinquanta anys més tard, exactament l'agost de 1945, li férem amb l'amic Esteve Albert una visita a la seva casa d'Argentona, per aplegar unes dades històriques sobre els finals del segle. El Sr. Puig evocà seguidament el Mataró de la seva joventut, amb el seu tarannà reposat —que només trencava quan havia d'intercedir entre Puma, el seu gos, i nosaltres dos. Però també el trencà a l'instant quan es referí a la seva renúncia al càrrec d'arquitecte municipal de Mataró per la qüestió de les clavegueres i quan ens explicà la novetat que representava la construcció de seccions monolítiques de formigó o el mateix ús del ciment armat, que aleshores introduïa amb la patent Monner, un desconegut cap d'enginyers militars, Francesc Macià, el futur primer president de la Generalitat de Catalunya. Igualment ens confirmà les trifulgues que havia tingut amb els propietaris obligats a costejar l'import de les clavegueres, i ens comentà també els dubtes dels treballadors que intervenien en la seva construcció, que no veien pas clar que les parets i les voltes de formigó poguessin aguantar, i es temien el seu enfonsament.

Però des d'aleshores han passat cent anys...

Joaquim Llovet

NOTES.

- 1.- GARCÍA FARIA, Pedro. *Proyecto de saneamiento del subsuelo de Barcelona...*, vols. I-II; Barcelona 1893.
- 2.- GARCIA i ROSSELLÓ, Joaquim. «La romanització en el territori d'Iluro -i II», *Cingles* núm. 73, Mataró 1990, p. 331; CLARIANA i ROIG, Joan-Francesc, *Iluro, ciutat romana*. Mataró 1994, p. 19-20.
- 3.- *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*. Mataró 1977, p. 22.
- 4.- *Ordinaciones de policia urbana de la ciudad de Mataró*. Mataró 1837, núm. 5.
- 5.- Arxiu municipal de Mataró (=AMM), AH, caixa 234, «Proyecto de rectificación y ensanche de la ciudad de Mataró. Memoria. Ingeniero D. Melchor de Palau, Arquitecto D. Emilio Cabañes. Año 1878» (s.p.).
- 6.- FRANQUESA y SIVILLA, Antonio. *Topografía médica de Mataró y su zona*. Barcelona 1889, p. 214-215.
- 7.- AMM, FOM 33, núms. 13, 15 i 16.
- 8.- FRANQUESA y SIVILLA, Antonio. *Topografía médica...*, p. 268.
- 9.- AMM, FOM 37, núms. 6, 11, 13; 2-1-1-18.
- 10.- VILADEVALL y MALGÁ, Luís; y PUIG y CADAFALECH, José. *Memoria sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró*, Mataró 1895.
- 11.- AMM, Acords 30 agost 1894; FOM 37, núm. 15.
- 12.- AMM, Acords 20 setembre 1894.
- 13.- AMM, AH, 240-01.
- 14.- AMM, Acords 20 setembre 1894.
- 15.- *El Cronista*, 20 i 27 octubre i 3 i 10 novembre 1894.
- 16.- *Diario de Mataró y la comarca*, 22 i 24 abril 1895.
- 17.- *Diario de Mataró y la comarca*, 17 i 18 agost 1895.
- 18.- *El Liberal*, 29 agost 1895.
- 19.- *El Liberal*, 14 setembre 1895.
- 20.- JARDÍ, Enric. *Puig y Cadafalch*, Mataró 1975, p. 25-26.